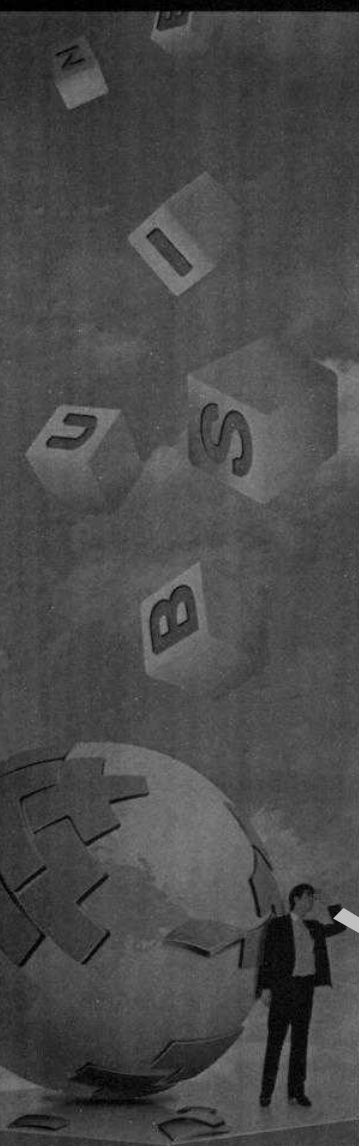

انگیزه‌ها
و اطلاعات

نظریه قراردادها

مرتضی درخشان

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق

نظریه قراردادها و انگیزه‌ها و اطلاعات ■ تألیف: مرتضی درخشان
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۵ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی:
مجمع چاپ و نشر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۲۸-۴

قیمت: ۷۰ / ۱۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و نهایی به ناشر است.

سرشناسه: درخشان، مرتضی؛ ۱۳۹۵
عنوان و نام پدیدآور: نظریه قراردادها؛ انگیزه‌ها؛ اطلاعات / تألیف: مرتضی درخشان
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری: ۳۰۳ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۲۸-۴
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۱۴۹۷۵

فهرست مطالب:

۱	 سخن ناشر
۲	 پیشگفتار
۴	 مقدمه

♦ فصل اول

۱۳	 کلیات علم اقتصاد قراردادها
۱۶	 ۱-۱- خاستگاه نظریه‌ی قراردادها
۲۰	 ۲-۱- ابعاد نظریه‌ی قراردادها
۲۶	 ۳-۱- گستره‌ی نظریه‌ی قراردادها
۳۰	 ۱-۳-۱- قرارداد اشتغال بهینه بدون عدم اطمینان، اطلاعات شخصی و عمل پنهان
۳۳	 ۲-۳-۱- قرارداد بهینه تحت عدم اطمینان
۳۵	 الف- بیمه‌ی محض
۳۸	 ب- قراردادهای بهینه‌ی اشتغال تحت عدم اطمینان
۴۰	 ۳-۳-۱- انگیزه و اطلاعات
۴۱	 الف- کژگزینی
۴۶	 ب- کژمنشی
۴۹	 ۴-۳-۱- قرارداد بهینه تحت عدم تقارن اطلاعات چندجانبه
۵۰	 الف- حراجی‌ها و تجارت تحت اطلاعات شخصی چندجانبه
۵۱	 ب- کژمنشی در گروه‌ها، ترنمنت‌ها و سازمان‌ها
۵۴	 ۵-۳-۱- پویایی قراردادهای انگیزه
۵۴	 الف- کژگزینی پویا
۵۷	 ب- کژمنشی پویا
۵۸	 ۶-۳-۱- قراردادهای ناکامل
۵۹	 ۴-۱- انگیزه‌ها در تاریخ عقاید
۶۱	 ۱-۴-۱- آدام اسمیت و قراردادهای انگیزه در کشاورزی
۶۳	 ۲-۴-۱- چستر برنارد و انگیزه‌ها در مدیریت
۶۵	 ۳-۴-۱- هیوم، ویکسل، گروس: مسئله‌ی سواری مجانی
۶۷	 ۴-۴-۱- براد، بون، ویکری: انگیزه‌ها در رأی دادن
۶۹	 ۵-۴-۱- لئون والراس و قانونگذاری انحصار طبیعی
۷۰	 ۶-۴-۱- نایت، آرو، پاولی: انگیزه‌ها در بیمه
۷۱	 ۷-۴-۱- سایدویک، ویکری، میرلس: بازتوزیع و انگیزه‌ها
۷۳	 ۸-۴-۱- دوپویت، اجورث، پیگو: تبعض قیمتی
۷۴	 ۹-۴-۱- انگیزه در اقتصادهای متمرکز (برنامه‌ریزی شده)
۷۶	 ۱۰-۴-۱- لئونید هورویسز و طراحی مکانیسم
۷۸	 ۱۱-۴-۱- حراج‌ها
۷۹	 ۵-۱- جمع‌بندی

♦ فصل دوم

۸۱.....	اطلاعات پنهان (کژگزینی)
۸۳.....	۱-۲- تعارض رانت جویی کارایی و فروض مدل پایه‌ای
۸۶.....	۲-۲- مدل پایه‌ای قراردادی تحت اطلاعات پنهان (کژگزینی)
۸۶.....	۱-۲-۲- فناوری، ترجیحات و اطلاعات
۸۷.....	۲-۲-۲- متغیرهای قرارداد
۸۷.....	۳-۲-۲- زمان بندی
۸۸.....	۳-۲- قرارداد بهینه اطلاعات کامل
۸۸.....	۱-۳-۲- سطوح تولید اولین - بهترین
۸۸.....	۲-۳-۲- اجرایی کردن اولین - بهترین تولید
۸۹.....	۳-۳-۲- نمایش نموداری قرارداد بهینه تحت اطلاعات کامل
۹۰.....	۴-۲- قراردادهای ممکن
۹۰.....	۱-۴-۲- سازگاری انگیزشی و مشارکت
۹۲.....	۴-۲- حالت‌های خاص
۹۳.....	۳-۴-۱- بدهی یکنواختی
۹۴.....	۵-۲- رانت اطلاعاتی
۹۴.....	۶-۲- مسئله‌ی بهینه‌سازی کار ما
۹۶.....	۷-۲- تعارض رانت جویی کارایی
۹۶.....	۱-۷-۲- قرارداد بهینه تحت اطلاعات نامتقارن
۹۹.....	۲-۷-۲- نمایش نموداری دومین - بهترین تولید
۱۰۰.....	۳-۷-۲- سیاست تعطیلی
۱۰۱.....	۸-۲- نظریه بنگاه تحت اطلاعات نامتقارن
۱۰۲.....	۱-۸-۲- مثال ساده از رفتار بنگاه
۱۰۳.....	۲-۸-۲- بازده اولین - بهترین: تبعیض قیمتی کامل
۱۰۴.....	۳-۸-۲- اطلاعات پنهان، قیمت‌گذاری خطی و تعرفه‌ی دوبخشی
۱۰۴.....	الف) قیمت‌گذاری خطی
۱۰۶.....	ب) قیمت‌گذاری با تعرفه‌ی دوبخشی
۱۰۸.....	۹-۲- طراحی مکانیسم و اصل آشکارسازی
۱۰۸.....	۱-۹-۲- طراحی مکانیسم
۱۰۸.....	۲-۹-۲- اصل آشکارسازی
۱۱۲.....	۱۰-۲- یک تابع مطلوبیت عمومی‌تر برای کارگزار
۱۱۲.....	۱-۱۰-۲- قرارداد بهینه جدید
۱۱۴.....	۲-۱۰-۲- عدم پاسخگویی
۱۱۶.....	۳-۱۰-۲- حالت بیش از دو کالا
۱۱۷.....	۱۱-۲- قیدهای مشارکت پسینی و پیشینی
۱۱۸.....	۱-۱۱-۲- ریسک خنثایی
۱۲۰.....	۲-۱۱-۲- ریسک‌گریزی
۱۲۰.....	الف) کارگزار ریسک‌گریز

۱۲۲	ب) کارفرمای ریسک‌گریز
۱۲۵	۱۲-۲- تعهد
۱۲۵	۱-۱۲-۲- مذاکره‌ی مجدد در یک قرارداد
۱۲۶	۲-۱۲-۲- نکول در قرارداد
۱۲۷	۱۳-۲- علامت‌دهی
۱۲۹	۱-۱۳-۲- مدل اسپنس: آموزش به عنوان یک علامت
۱۳۵	۱۴-۲- جمع‌بندی
۱۳۶	پیوست‌ها
۱۳۶	پیوست ۱-۲: اثبات سیاست تعطیلی
۱۳۷	پیوست ۲-۲: اثبات قضیه‌ی ۲-۲
۱۳۸	پیوست ۳-۲: اثبات فرض ۲-۵

◆ فصل سوم

۱۳۹	اطلاعات پنهان: بسط مدل‌های کژگزینی
۱۴۴	۱-۳- مدل‌هایی با بیش از دو گونه
۱۴۴	۱-۱-۳- قراردادهای ممکن انگیزه
۱۴۶	۲-۱-۳- قرارداد بهینه
۱۴۸	۳-۱-۳- ویژگی اسپنس - میرلس با بیش از دو گونه
۱۵۱	۲-۳- عدم تقارن اطلاعات چندبعدی
۱۵۱	۱-۲-۳- یک مدل پایه‌ای گسسته
۱۵۳	۲-۲-۳- قرارداد بهینه
۱۵۹	۳-۳- قید مشارکت وابسته به گونه و انگیزه‌های تقابلی
۱۵۹	۱-۳-۳- قرارداد بهینه با وضع موجود وابسته به گونه
۱۶۴	۲-۳-۳- چند مثال
۱۶۴	۴-۳- قید مشارکت تصادفی
۱۶۷	۵-۳- بدهی محدود
۱۸۰	۶-۳- مکانیزم‌های بازرسی و تأیید هزینه‌بر وضعیت
۱۸۱	۱-۶-۳- مکانیزم‌های بازرسی ممکن انگیزه
۱۸۲	۲-۶-۳- مکانیزم بازرسی بهینه
۱۸۵	۳-۶-۳- انعقاد قرارداد مالی
۱۸۷	۴-۶-۳- تهدید به فسخ قرارداد
۱۹۰	۷-۳- مشکلات بازتوزیع و تعارض کارایی - برابری
۱۹۴	۸-۳- جمع‌بندی
۱۹۵	پیوست‌ها
۱۹۵	پیوست ۱-۳: قرارداد بهینه با گونه‌های پیوسته
۲۰۱	پیوست ۲-۳: ادغام در حالت گونه‌های پیوسته
۲۰۳	پیوست ۳-۳: ویژگی اسپنس - میرلس
۲۰۵	پیوست ۴-۳: اثبات قضایای ۴-۳ و ۵-۳

♦ فصل چهارم

۲۰۷.....	کاربردهای نظریه قراردادها در اطلاعات پنهان (کژگزینی)
۲۰۸.....	۱-۴- فروشنده کالا
۲۰۹.....	۲-۴- بیمه کننده‌ی انحصاری
۲۱۴.....	۳-۴- قراردادهای ضمنی نیروی کار
۲۱۴.....	۱-۳-۴- قرارداد نیروی کار بدون کژگزینی
۲۱۷.....	۲-۳-۴- قرارداد نیروی کار با کژگزینی
۲۲۰.....	۴-۴- سهمیه بندی اعتبارات
۲۲۷.....	۵-۴- قانونگذاری
۲۳۰.....	۶-۴- مالیات بهینه
۲۳۴.....	۷-۴- نظریه‌ی حراجی‌ها
۲۴۰.....	۸-۴- تباری
۲۴۳.....	۹-۴- رتبه بندی کارگزاران
۲۴۴.....	۱۰-۴- رقب و اقتصاد
۲۴۶.....	۱۱-۴- اقتصاد اساسی
۲۴۷.....	۱-۱۱-۴- بخش دوم اقتصاد
۲۵۲.....	۲-۱۱-۴- فروشنده‌ی کالا بیع غری
۲۵۶.....	۳-۱۱-۴- نظریه قراردادها در قراردادهای بانکداری و مضاربه
۲۵۸.....	مرحله اول: قرارداد مسربه تحت اطلاعات نامتقارن
۲۵۹.....	مرحله دوم: اضافه کردن تخصیص به گه‌های کارگزار
۲۶۲.....	مرحله سوم: اضافه کردن سطح تسویه حساب با گونه‌ی کارگزار
۲۶۸.....	۱۲-۴- کاربردهای مدل‌های علامت‌دهی
۲۶۸.....	۱-۱۲-۴- تأمین مالی شرکتی و تصمیم‌های سرمایه‌گذاری تحت عدم تقارن اطلاعات
۲۷۵.....	۱۳-۴- جمع‌بندی

♦ فصل پنجم

۲۷۷.....	عمل پنهان (کژمنشی)
۲۸۴.....	۱-۵- الگوی پایدهای
۲۸۴.....	۱-۱-۵- تلاش و تولید
۲۸۵.....	۲-۱-۵- قراردادهای ممکن انگیزه
۲۸۷.....	۳-۱-۵- قرارداد بهینه تحت اطلاعات کامل
۲۸۸.....	۲-۵- ریسک‌خنثی بودن و اجرای اولین - بهترین
۲۹۰.....	۳-۵- تعارض بین کارایی و رانت‌جویی با بدهی محدود
۲۹۳.....	۴-۵- تعارض بین بیمه و کارایی
۲۹۴.....	۱-۴-۵- دستمزدهای بهینه
۲۹۶.....	۲-۴-۵- دومین - بهترین تلاش بهینه
۲۹۸.....	۵-۵- الگو با بیش از دو سطح عملکرد
۲۹۹.....	۱-۵-۵- بدهی محدود

۳۰۲	۵-۲- ریسک‌گریزی
۳۰۴	۵-۶- علائم اطلاعاتی برای بهبود انعقاد قرارداد
۳۰۴	۵-۶-۱- اطلاعاتی بودن علائم
۳۰۸	۵-۷- کژمنشی و نظریه بنگاه
۳۱۰	۵-۸- جمع‌بندی
۳۱۱	پیوست‌ها
۳۱۱	پیوست ۵-۱: اثبات قضیه ۵-۲
۳۱۲	پیوست ۵-۲: طیفی از عملکردها
۳۱۳	پیوست ۵-۳: اثبات قضیه ۵-۶

◆ فصل ششم

۳۱۵	عمل پنهان: بسط مدل‌های کژمنشی
۳۱۹	۶-۱- الگوی با بیش از دو سطح تلافی
۳۱۹	۶-۱-۱- یک الگوی گسسته
۳۲۲	۶-۱-۲- دو سطح تولید با سطوح تلاش پیوسته
۳۲۴	۶-۱-۳- رویکرد مرتبه‌ی اول
۳۳۱	۶-۲- مسئله انگیزه با چند وظیفه
۳۳۱	۶-۲-۱- فناوری
۳۳۲	۶-۲-۲- حالت ساده بدهی محدود و قابلیت جانشینی وضع
۳۳۷	۶-۲-۳- قرارداد بهینه با کارگزار ریسک‌گریز
۳۴۴	۶-۲-۴- وظایف نامتقارن
۳۴۶	۶-۲-۵- کاربردهای نظری چارچوب قراردادی چند وظیفه‌ای
۳۵۶	۶-۳- جدایی‌ناپذیری تابع مطلوبیت
۳۵۷	۶-۳-۱- عدم تعیین‌کنندگی قید مشارکت
۳۶۰	۶-۳-۲- یک الگوی ویژه بدون اثر ثروت
۳۶۳	۶-۴- بازتوزیع و کژمنشی
۳۶۵	۶-۵- جمع‌بندی
۳۶۷	پیوست ۶-۱: اثبات قضیه ۶-۵
۳۷۰	پیوست ۶-۲: دومین - بهترین هزینه‌ی اجرا
۳۷۱	پیوست ۶-۳: قراردادهای بهینه با وظایف متقارن (اثبات قضیه ۶-۷)

◆ فصل هفتم

۳۷۳	کاربردهای نظریه‌ی قراردادهای در عمل پنهان (کژمنشی)
۳۷۴	۷-۱- دستمزد کارا
۳۷۵	۷-۲- سهم‌شدن در محصول کشاورزی
۳۷۷	۷-۳- قراردادهای عمده‌فروشی
۳۷۷	۷-۴- قراردادهای مالی
۳۸۰	۷-۵- قراردادهای بیمه
۳۸۰	۷-۵-۱- انحصارگر

۳۸۱.....	۷-۵-۲- بازار رقابتی
۳۸۳.....	۷-۶- جمع‌بندی
۳۸۶.....	منابع و مأخذ

www.ketab.ir

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
(قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۵۱)

سخن ناشر:

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل‌ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع امری علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهره‌مندی از نتایج آن‌هاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشان را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام درواقع یک الگوی عملی برای تسبیح ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم‌اکنون ثمرات نیکوی آن در فضایل ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد ملی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام‌عیار در سراسر جهان تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌های بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهاده‌اند - درک کاستی‌ها و اصلاح آن‌ها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق (ع) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

پیشگفتار:

بخش عمده‌ای از توسعه و بسط نظریه‌ی قراردادهای و تئوری انگیزه‌ها در اقتصاد، در سی سال اخیر صورت گرفته است. هدف این کتاب این است که برای دانشجویان در حال تحصیل و یا سال‌های ابتدایی فارغ‌التحصیلی از رشته‌ی اقتصاد، دسترسی آسانی را به این نظریه‌ها فراهم آورد. هدف ما پوشش دادن و بررسی کامل همه‌ی مطالب مطرح در ذیل نظریه‌ی قراردادهای نیست. بلکه دست‌آورد ما در این کتاب روش شناختی بوده و با این هدف صورت می‌گیرد تا به دانشجویان راهنمایی‌های اولیه را در جهت مطالعه و استفاده از رویکرد نظریه‌ی قراردادهای و اقتصاد انگیزه ارائه دهد، تا بتوانند مسئله‌های برخاسته از این تئوری را تحلیل نمایند. بنابراین تا جایی که ممکن است به ساده‌ترین مدل‌ها برای توضیح هسته‌ی مرکزی نظریه می‌پردازیم. تفسیر این بحث یعنی پوشش کامل مباحث اصلی و نظریه‌های هسته‌ای نظریه‌ی قراردادهای سه مجلد مانند این کتاب را لازم دارد و این کتاب تنها یکی از آنها خواهد بود. اما همان‌طور که اشاره شد، نقطه‌ی آغازین آشنا شدن محققان با این نظریه را فراهم خواهد کرد.

این کتاب را می‌توانید در چند سطح مطالعه کنید. فصل اول چون تعاریف و مبانی بیان می‌شود برای همه خوانندگانی توصیه می‌شود که آشنایی چندانی با نظریه قراردادهای ندارند و البته مطالب مقدماتی را می‌تواند آنان را در درک بهتر مطالب کتاب یاری کند. فصل دوم و پنجم مدل‌های اولیه و نسبتاً ساده‌ای از مسائل نظریه‌ی انگیزه‌ها را بحث می‌کند که برای خوانندگانی که دانشی بسیط در مورد ماژر، هم کردن با قیده‌های نامعادل‌ای داشته باشند، قابل فهم است. اغلب درس‌های ضروری در اقتصاد می‌تواند در همین سطح اول مطالعه فهمیده شود. دانشجویان و محققانی که بیشتر به دنبال جنبه‌ی کاربردی این مدل‌ها هستند، می‌تواند پس از مطالعه‌ی فصل‌های دوم و پنجم، مستقیماً به سراغ فصل‌های چهارم و هفتم بروند و با مدل‌های کاربردی آن آشنا شوند. برای دانشجویان علاقمند که مدل‌های پیشرفته‌تر را دنبال نموده تا جذب و هضم بهتر مفاهیم را تمرین نمایند، فصل‌های دوم و ششم توصیه می‌شود. این فصل‌ها همچنین آنها را با عناوین و موضوعاتی در زمینه‌های پیشرفته‌تر آشنا می‌سازد. تمرین در مسیر متن کتاب و بررسی اثبات‌ها می‌تواند راه خوبی برای دانش‌آموزان در فراهم‌سازی ابزار مورد نیاز در مدل‌سازی‌های مشابه باشد. در تمام کتاب ما مراجع و منابع اساسی که برای پیگیری مطالعه در تئوری انگیزه‌ها مفید بوده را به صورت زیرنویس فهرست نموده‌ایم.

این کتاب مشتمل بر بسته‌های اطلاعاتی است که در کنار متن و به همراه متن اصلی در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد. این بسته‌ها شامل مفاهیم کلیدی مورد نظر متن اصلی، مثال‌های کاربردی برای درک بهتر مفاهیم، تفسیر و توضیح اصطلاحاتی که ممکن است برای اولین بار مورد استفاده قرار گرفته باشد و شاید برخی از خوانندگان با آن آشنایی کامل نداشته باشند. این بسته‌های اطلاعاتی همچنین شامل معرفی اقتصاددانان بزرگی که نظریات آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد، اشکال، نمودارها و جداولی که برای درک بهتر ارائه می‌شوند است. توجه به این مطالب در کنار متن اصلی علاوه بر تنوع در مطالب و رفع خستگی، موجب درک بهتر مطالب و نظریات خواهد شد.

چون کتاب «اقتصاد انگیزه» نوشته‌ی لافونت و مارتیمورت (۲۰۰۲) بهترین دسته‌بندی را در مطالعات نظریه‌ی قراردادهای و نظریه‌ی انگیزه‌ها داشت، این کتاب نیز تقریباً بر اساس

فصل‌بندی آن تنظیم شده، و فصل‌ها و مطالبی از سایر کتب و مقالات به آن اضافه شده است. در این کتاب سعی شده برای اولین بار از طراحی آموزشی کتب درسی دانشگاه‌های معتبر دنیا استفاده شود. تا علاوه بر روان شدن مطالب و بازده بالاتر مطالعه‌ی کتاب، از خستگی خواننده کاسته و مطالبی جانبی و کمکی برای فهم بهتر مطالب در اختیار خوانندگان قرار دهد.

از تمامی اساتید و دوستانی که ما را در تدوین این متن یاری رساندند به ویژه دکتر پیغامی تشکر و قدردانی می‌کنیم. از آقای متقی‌زاده، خانم عزتی که در جهت ترجمه منابع اصلی همکاری کردند، نیز تشکر می‌کنیم. همچنین از دوستان و همکارانی که در بازبینی و ویرایش متن همکاری نمودند نیز قدردانی می‌کنیم.

دانش آموخته دانشگاه امام صادق علیه‌السلام

www.ketab.ir

مقدمه:

• هدف از تفسیر نظریه قراردادها:

در این روزها با توجه توسعه‌ی بسیار سریع دانش در زمینه‌های مختلف برای تولید علم در رشته‌ای نمی‌توان بدون توجه به دانش موجود از صفر آغاز به فعالیت نمود و به دنبال تولید دانشی بومی رفت. در سال‌های اخیر با توجه به ضرورت تولید دانش ایرانی - اسلامی و به ویژه در علوم انسانی حرکت در جهت توسعه‌ی اقتصاد اسلامی نیز با موجی جدید روبرو شده است و بسیاری از نظریه‌پردازان داخلی و خارجی در این جهت گام برداشته‌اند. ضرورت واقعی بودن و کاربردی بودن نظریات اقتصاد اسلامی از این جهت روشن‌تر می‌شود که اولین انتقاد وارده به دانش تولید شده در اقتصاد اسلامی، فاصله‌ی آن با دنیای امروز و کاربرد در فضای واقعی اقتصاد است.

به جهت رویکرد ویژه‌ی اسلام به اقتصاد در منابع اسلامی، می‌توان اقتصاد اسلامی را اقتصاد قراردادمحور تلقی کرد. زیرا اکثر تعاملات تعریف شده در فضای اقتصاد اسلامی بر روابط سویه یا چند سویه قراردادی بنا شده و به دنبال تعریف ویژگی‌های قراردادهای صحیح، کارآمد، سرکنش و حتی قراردادهای پیشنهادی می‌باشد. به سختی می‌توان در معارف اقتصادی اسلام خارج از تعاملات قراردادی تعریفی برای مبادلات اقتصادی پیدا کرد. از سوی دیگر اقتصاد متعارف و نظریات مرکزی اقتصاد در جریان اصلی دانش اقتصاد، به تمرکز بر بازارها و تعاملات بازاری می‌پردازد، یعنی معادل با، نیست‌ها، قیمت‌ها (یا سایر علامت‌ها) را در داخل بدنه‌ی بازاری تحلیل می‌کند و کیفیت تعامل‌ها و مبادلات در بین عناصر اقتصادی را بر اساس کارایی بازاری تعریف می‌کند.

این تفاوت رویکرد اقتصادی اسلام با روند توسعه‌یافته‌ی دانش اقتصاد متعارف، روند توسعه‌ی اقتصاد اسلامی را بسیار کندتر نمود. در برخی از موارد با مشکل مواجه کرده است. از سوی دیگر هم در دنیای واقعی و هم در معارف اسلامی تعاملاتی غیر از رقابت توصیه و تعریف می‌شود که بسیاری از مردم در جریان اقتصادی خود بر اساس آن، تعاملات خود را شکل می‌دهند. تعاملاتی مانند نوع دوستی، ایثار و تعاملات همکارانه، جزء این دسته تعاملات هستند. بسیاری از معارف اقتصادی اسلام مرتبط با توصیه‌ها و ویژگی‌های دقیق این نوع تعاملات هستند. از سوی دیگر نظریات مرکزی اقتصاد در جریان متعارف دانش اقتصاد به ویژه در کتب درسی به هیچ‌وجه به این نوع تعاملات توجه نمی‌کند و در برخی از موارد آنها را خارج از فرض عقلانیت می‌داند. این تفاوت نیز سدی دیگر بر سر راه توسعه‌ی دانش اقتصاد اسلامی، به پشته‌ی دانش اقتصاد متعارف می‌باشد.

در طول چندین دهه‌ی گذشته جریانی در دانش اقتصاد متعارف آغاز شده و در دهه‌ی اخیر به بلوغ خود رسیده است. این جریان که در نهایت با نظریه‌ی قراردادهای اقتصاد قراردادهای شناخته می‌شود (و تفسیر آن در فصل اول کتاب بیان خواهد شد)، بیشتر تعاملات انسانی را با رویکردی قراردادی تفسیر نموده و کارایی، انگیزه‌ها، توزیع درآمد (عدالت توزیعی) و بسیاری از مفاهیم را در قالب این رویکرد تحلیل می‌کند. این دانش که از سابقه و پیشینه‌ی بالایی برخوردار است، می‌تواند به خوبی پشته‌ی نظری تولید دانش اقتصاد اسلامی با رویکرد قراردادی باشد؛ که البته با معارف و مفاهیم اقتصادی اسلام بسیار همخوان‌تر است. البته به طور قطع به دلیل تولید

این دانش در فضای اقتصاد متعارف و توسط اقتصاددانان غیر مسلمان، این نظریات نیز با فلسفه‌ای نسبتاً مشابه (حداکثر کردن سود و حداقل کردن هزینه‌ها) به عنوان هدف غایی مورد تحلیل قرار می‌گیرند. اما از دو جهت بهتر از رویکردهای بازاری برای تولید دانش اقتصاد اسلامی کاربردی‌تر می‌باشد. اولاً رویکرد قراردادی به ما امکان می‌دهد بسیاری از معارف اسلامی را به صورت شروط ضمن عقد در قرارداد وارد نموده و با وارد کردن قیدهایی در مدل‌های ریاضی آنها را به صورت کمی محاسبه نموده و تأثیر ورود این معارف را بر کارایی، عدالت توزیعی و ... محاسبه کنیم. یعنی رویکرد یکسان معارف اقتصادی اسلام و نظریه‌ی قراردادها راهی را برای سخن گفتن اسلام در جریان واقعی اقتصاد باز می‌کند و ثانیاً به دلیل این‌که با این رویکرد، سایر تعاملات (مانند نوع دوستی و ایثار) را نیز می‌توان تحلیل نمود، بخشی وسیعی از معارف اسلامی که از دانش اقتصاد خارج شده بود و بیشتر به مباحث اخلاقی تعبیر می‌شد به گستره‌ی این علم باز می‌گردد. البته لازم به ذکر است، در دانش اقتصاد متعارف در سال‌های اخیر مبانی نظری قابل توجهی نیز برای بخش سوم اقتصاد که مربوط به فعالیت‌های نوع دوستانه و همکارانه است طراحی شده که استفاده از آنها نیز برای تحلیل این گونه تعاملات توصیه می‌شود.

اهمیت و ضرورت مطالعاتی نظریه‌ی قراردادها:

بسیار جالب است که شومپتر^۱ (۱۹۲۶) در تاریخ عقاید اقتصادی خود لغت «انگیزه» را ذکر نکرده است. امروزه برای بسیاری از اقتصاددانان، علم اقتصاد دامنه‌ی وسیعی از انگیزه‌ها می‌باشد؛ انگیزه برای سخت کار کردن، انگیزه برای تولید کالا با کیفیت خوب، برای مطالعه، برای سرمایه‌گذاری، برای پس‌انداز و غیره. امروزه سؤال اصلی علم اقتصاد این است که چگونه نهادهایی (سخت‌افزاری و نرم‌افزاری) را طراحی نماییم تا انگیزه‌ها را برای عوامل اقتصادی فراهم آورند؟

شاید غفلت شومپتر از مسئله‌ی بسیار مهم انگیزه به این خاطر است که در زمان شومپتر علم اقتصاد بسیار بر روی فهم تئوری ارزش در اقتصادهای بزرگ تمرکز داشته است. در این علم اقتصاد نئوکلاسیکی به طور خاص، رفتار عقلایی افراد را در بازار فرض نموده بود. در این رقابت کامل، این فروض به حداکثر کردن سود صاحبان بنگاه ترجمه می‌شود، که متضمن حداکثر کردن هزینه است. به عبارت دیگر، فشار بازار رقابت کامل، مشکل انگیزه‌ها را برای حداقل کردن هزینه‌ها حل می‌کند و ذیل این فروض مشکلات انگیزشی اصلاً به نظر نمی‌آیند. به طور مشابه مصرف‌کنندگانی که با قیمت‌های برون‌زا روبرو هستند و انگیزه‌های مناسبی برای حداکثر کردن سطح مطلوبیت خود دارند. با این تصویر، فهم سؤال بسیار مهم اقتصاد یعنی اینکه «چگونه قیمت‌ها در بازارهای رقابت کامل شکل می‌گیرند»، می‌تواند بدون توجه به انگیزه‌ها پاسخ داده شود.

فروض فوق، رفتار بنگاه را مشابه با یک جعبه سیاه تفسیر می‌کنند. یعنی ورودی‌های بنگاه را مشخص نموده و در نهایت تنها خروجی‌های آن را مورد تحلیل قرار می‌دهد و هیچ نگاهی به فرایندهای تصمیم‌گیری درون بنگاه و همچنین جزئیات تعاملات عناصر تشکیل‌دهنده‌ی بنگاه، ندارد. با رفتار بنگاه در قالب یک جعبه‌ی سیاه، که جزئیات آن مشخص نیست، نظریه بنگاه در مورد این سؤال که «چگونه صاحبان بنگاه‌ها با حداکثر کردن سود بنگاه، در همسو کردن اهداف عناصر مختلف خود مانند کارگران، ناظران و مدیران، موفق می‌شوند؟» پاسخی نمی‌دهد. هنگامی

که علم اقتصاد با دقت به بنگاه می‌نگرد، حال چه در اقتصاد کشاورزی و چه در اقتصاد مدیریت^۱، انگیزه‌ها به عنوان هسته‌ی اصلی تحلیل‌ها خواهند بود. در واقع، به دلایل مختلف صاحبان بنگاه‌ها باید وظایف متعددی را به اعضای بنگاه محول نمایند. زیرا هیچ صاحب بنگاهی نمی‌تواند همه‌ی فعالیت‌های آن را خود، به تنهایی انجام دهد. این ضرورت باعث می‌شود بحث واگذاری فعالیت‌ها به کارگزاران مطرح شده و بعد به این سؤال برسیم که توانایی‌ها و مهارت‌های هر کارگزار به چه میزان است؟ پاسخ این سؤال در اطلاعاتی نهفته است که باید از کارگزار گرفته شود. در نتیجه مسئله‌ی مدیریت جریان اطلاعات را در داخل بنگاه و بین عناصر بنگاه ایجاد می‌کند. این مسئله، اولین موضوع تحقیق برای اقتصاددانانی بود، که قبلاً رفتار بنگاه تحت عدم اطمینان را مطالعه می‌کردند.

بنابراین به طور کلی اگر اطلاعات و انگیزه‌ها در تحلیل اقتصادی وارد نشوند، بسیاری از سؤال‌های اساسی بدون پاسخ می‌مانند و یا بیش از حد، ساده و غیرواقعی پاسخ داده می‌شوند.

همچنین برای بیان ضرورت و اهمیت مطالعه‌ی نظریه قراردادهای دو نکته می‌تواند کافی باشد. اولاً، بیشتر دانشگاه‌های طراز اول دنیا (چه دانشگاه‌های آمریکایی مانند MIT و هاروارد و چه دانشگاه‌های اروپایی) در کنار دروس اقتصاد کلان، خرد، اقتصاد بین‌الملل و ... درسی با عنوان «نظریه‌ی قراردادها» (یا اقتصاد قراردادهای) در مقطع کارشناسی ارشد یا دکتری تدریس می‌شود. ثانیاً در سال‌های اخیر، بدین جایزه‌ی نوبل اقتصاد به افرادی تعلق گرفته است که موضوعی مرتبط با نظریه‌ی قراردادها را در تحقیقات خود در پیش گرفته بودند. از این دست افراد می‌توان به میرلس و ویکری^۲ اشاره کرد. بنیان نظریه‌های اقتصادی با تأکید بر انگیزه و اطلاعات را بنا نهادند و به خاطر توسعه‌ی بنیانی نظریه‌های اقتصاد انگیزه تحت عدم تقارن اطلاعات در سال ۱۹۹۶ جایزه‌ی نوبل را دریافت کردند. در فصل‌های بعدی کتاب به طور کامل نظریات و دستاوردهای این دو را در نظریه‌ی قراردادهای توصیف خواهیم کرد. همچنین به عنوان اصلی‌ترین توسعه‌دهندگان نظریه‌ی قراردادهای می‌توان به آکرلوف^۳ اسپنس و استیگلتز^۴ اشاره کرد که در سال ۲۰۰۱ به دلیل مطالعات خود در زمینه‌ی اطلاعات نامتقارن^۵ که مبانی نظریه‌ی قراردادهای را تشکیل می‌دهد، جایزه نوبل اقتصاد را دریافت نمودند. البته قبل از آن نیز افرادی که در زمینه‌ی نظریه‌ی بازی‌ها و تعاملات دوجانبه فعالیت و مطالعه نمودند و جایزه را نیز دریافت کردند، کمک‌های قابل توجهی در جهت توسعه‌ی نظریه‌ی قراردادهای انجام داده‌اند، ولی این ۵ نفر به طور مستقیم در شکل‌گیری نظریه‌ی قراردادهای نقش داشتند. بنابراین در جریان اصلی دانش اقتصاد متعارف نیز نظریه‌ی قراردادهای جزء توسعه‌های اصلی دانش اقتصاد محسوب می‌شود، به طوری که در بین نوبلیست‌ها نیز نظریه‌پردازان این مطالعات دیده می‌شوند.

1. Managerial economics

2. James A. Mirrlees and William Vickrey

3. George A. Akerlof, A. Michael Spence and Joseph E. Stiglitz

■ جایگاه نظریه‌ی قراردادها در طبقه‌بندی دانش اقتصاد:

در دسته‌بندی دانش اقتصاد بر اساس JEL^۱ نظریه‌ی قراردادها بر اساس تعریف، ذیل اقتصاد خرد جای می‌گیرد. در این دسته‌بندی اقتصاد خرد به ۱۰ بخش عمده تقسیم‌بندی می‌شود که یکی از این بخش‌ها را «اطلاعات، دانش و عدم اطمینان»^۲ تشکیل می‌دهد که عمده‌ی زیربخش‌های آن را می‌توان در قالب نظریه‌ی قراردادها جای داد. این بخش شامل ۱۰ زیر بخش است، که از این بخش‌ها چهار بخش زیربخش‌های عمده‌ی نظریه‌ی قراردادها را تشکیل می‌دهند:

■ ۱- کلیات

۲- تصمیم‌گیری در شرایط عدم اطمینان و ریسک

۳- اطلاعات نامتقارن، اطلاعات شخصی، و طراحی مکانیسم

■ ۴- دانش اقتصاد قراردادها

البته لازم به ذکر است برخی مطالعات که در زیر بخش اول در مورد ریسک و عدم اطمینان انجام شده، ذیل نظریه‌ی قراردادها نمی‌گنجد. ماهان مایعات نیز میانی این نظریه را تشکیل می‌دهند. بنابراین بر اساس آنچه بیان شد، یکی از زیربخش‌های اصلی اقتصاد خرد، نظریه‌ی قراردادها محسوب می‌شود.

■ ظرفیت مطالعات میان‌رشته‌ای اقتصاد

با رویکرد نظریه‌ی قراردادها:

نکته‌ی قابل توجه، ارتباط رویکرد نظریه‌ی قراردادها با سایر علوم می‌باشد. این داور که مشاهده می‌شود در دهه‌های اخیر، قلمروهای آموزشی و پژوهشی در حوزه علوم انسانی، به ویژه مطالعات بین‌رشته‌ای از رشد و گسترش قابل ملاحظه‌ای برخوردار شده است؛ به گونه‌ای که امروزه در تمامی دانشگاه‌های دنیا اولویت تحقیقات بر پایه پژوهش‌های بین‌رشته‌ای است. از جمله دلایلی که این توجه را موجب گردیده، سرعت پیشرفت علم در قرن بیستم و به تبع آن ظهور گرایش‌های تخصصی بسیار است (Haris, 2003).

از طرف دیگر مواجه شدن پژوهشگران و محققان با زمینه‌های تخصصی متنوع و فراوان و فقدان دیدگاه جامع در بین پژوهشگران به علت تخصص‌گرایی، این مسئله را روشن ساخت که گرچه نگاه تخصصی به زمینه‌های مطالعات، موجبات پیشرفت سریع در حوزه‌های مختلف را فراهم آورده، ولی عدم ارتباط منطقی بین این زمینه‌های تخصصی در بعضی از حوزه‌های علم

^۱ Journal of Economic Literature روش استاندارد است که توسط انجمن اقتصاددانان آمریکا برای دسته‌بندی بخش‌های مختلف دانش اقتصاد مورد استفاده قرار گرفته است.

مشکلات اساسی را موجب شده است. دانش اقتصاد نیز از این امر مستثنی نیست و ارتباط این دانش با سایر علوم می‌تواند در کاربردی نمودن و واقعی‌تر نمودن تحلیل‌ها کمک شایانی داشته باشد.

رویکرد نظریه‌ی قراردادهای به دلیل شکل قراردادی تعاملات و وجود ویژگی‌های قراردادی در نظریه بسیار با دانش حقوق ارتباط دارد. به طوری که اولین فرض ساده‌کننده‌ی مدل‌ها وجود دادگاه صالح است که بتواند به لحاظ حقوقی ضمانت اجرایی تمام قراردادهای را برقرار سازد. البته این فرض در مدل‌های پیشرفته‌تر آزاد شده و راه‌کارهایی برای خودتضمینی و نهادسازی شخصی و تنظیم قرارداد برای ایجاد ضمانت اجرایی قراردادهای تعریف می‌کند. همچنین مواردی از جمله نکول، عدم تطابق ثمن و مثمن، ایجاب و قبول در قراردادهای، توانایی طرفین در اجرای قرارداد (مانند عدم معامله فضولی یا ...)، اثبات‌پذیر بودن یا قابل تأیید بودن مفاد قرارداد توسط دادگاه صالح و بسیاری از موارد حقوقی در نظر گرفته می‌شود که در صورت عدم برقراری هر یک، رشته‌ای از مطالعات و دسته‌ای از مدل‌ها برای دستیابی به راه‌حل بهینه طراحی شده‌اند.

همچنین کاربردهای فراوانی که نظریه‌ی قراردادهای در تصمیم‌گیری‌های سازمان، انگیزش عناصر، رمان، تأمین مالی شرکتی و ... دارد موجب شده تا بسیاری از مباحث مربوط به دانش مدیریت نیز وارد نظریه‌ی قراردادهای شود و ارتباط مبنایی خود با دانش مدیریت را توسعه دهد. البته رویکرد نظریه‌ی قراردادهای از دانش حقوق بیشتر استفاده می‌کند یعنی زیربنای نظریه‌ی قراردادهای بسیار به دانش حقوق وابسته است، اما کاربردهای و دلالت‌های کمی برای دانش حقوق دارد، در مقابل این نظریه از دانش مدیریت استفاده کمتری می‌کند و زیربنای نظری آن کمتر وابسته به دانش مدیریت است اما کاربردهای و دلالت‌های اجرایی بسیاری برای آن به همراه دارد. البته این موضوع به خاطر طبیعت فلسفی دانش حقوق و ماهیت اجرایی و کاربردی دانش مدیریت می‌باشد.

بهینه‌یابی‌های پیشرفته، استفاده از شکاف‌های تابعی و چندبعدی، توسعه‌ی تعداد متغیرها در مدل‌ها و ... استفاده از دانش ریاضی را در مدل‌ها ازی‌ها به روشنی افزایش می‌دهد و رابطه‌ی این نظریه را با علم ریاضی تقویت کرده و در نتیجه محاسبات و مفاهیم شهودی و نموداری را به توابع، متغیرها و مدل‌های قابل محاسبه و آزمون تبدیل می‌کند.

استفاده از روان‌شناسی و جامعه‌شناسی برای تفسیر رفتار عناصر اقتصادی اعم از کارفرما، کارگزار، بیمه‌کننده، بیمه‌شونده، مدیر، صاحب و مالک و ... در شرایط مختلف و پیش‌بینی کنش‌ها و واکنش‌های هر یک از این عناصر در مقابل هر نوع قرارداد، می‌توان رابطه‌ی این رویکرد اقتصادی را با دانش روان‌شناسی و جامعه‌شناسی روشن سازد.

بنابراین رویکرد نظریه‌ی قراردادهای، ظرفیت استفاده از سایر علوم و ارتباط با سایر گرایش‌ها را دارد و بنابراین مسیری برای توسعه‌ی میان رشته‌ای دانش اقتصاد خواهد بود.